

Мр Данијела СПАСИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Модели заштите од породичног насиља у Републици Србији

UDK: 343.54

Апстракт: *Истраживања породичног насиља у Србији показала су да је тај криминолошки феномен присутан у Србији у широком обиму, али је његова права слика скривена „тамном бројком“ непријављених и нерегистрованих дела. Жртве су, према резултатима истраживања, у највећем проценту жене и деца. Последице породичног насиља на физички, психички и социјални интегритет жртава су негативне и далекосежне.*

Због тога, заштита друштва, а пре свега породице, од овог облика породичне патологије, представља императив сваке, правно и социјално уређене заједнице.

Овај рад представља приказ резултата активности формалних и неформалних друштвених субјеката, који су постигнути у Србији на плану спречавања и сузбијања насиља у породици и ефикасне заштите жртава.

Кључне речи: *насиље у породици, правна и социјална заштита, службе за помоћ жртвама.*

„Феномен насиља у породици омогућен је управо дискриминацијом и недостатком друштвене одговорности за насиље над онима који немају моћ нити могућност да му се одупру. Дискриминација формира и одржава привилегије оних који имају приступ ресурсима и дозвољава, чак и оснажује употребу силе ради очувања привилегија. Када се насиље догоди према онима који немају моћ у нашој култури, друштво га прихвата и уствари подстиче, јер заједница не вреднује жене, децу, старе особе, припаднике других раса, хомосексуалце и друге. Коришћење силе ради остваривања контроле постиже ефекат. Насилници се и ослањају на чињеницу да је друштво већ учинило њихове жртве невидљивим путем дискриминације.“

Приручник за полицију, Минесота, 1993.

Увод

Застрашујући подаци студија из различитих делова света¹ о распрострањености насиља у породици представљали су један од најснажнијих аргумената за закључак да је реч о друштвено условљеној појави, а не о индивидуалним поремећајима.

Истраживања породичног насиља у Србији, започета 1993. године истраживањем брачног насиља од стране Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, преко анализе трогодишњег рада СОС телефона за жене и децу жртве насиља (1991-1993), закључно са комплексним истраживањем породичног насиља у Србији, које је 2001. године спровело Виктимолошко друштво, али и свим другим истраживањима чији су резултати индиректно указивали на постојање, распрострањеност и интензитет различитих облика породичног насиља у Србији², дала су суморну слику савремене српске породице, која, пролазећи кроз процес транзиционих трансформација у свим сферама њене егзистенције, није успела да се ослободи наметнутих стега традиције и стереотипа прошлости, занемарујући и угрожавајући права жена и деце кроз различите

¹ Резултати најсвеобухватније студије која је проучавала распрострањеност различитих форми породичног насиља у 90-ак држава и друштава са свих континената (Levinson, 1989), показали су да:

- од свих облика насиља најчешће је злостављање супруге, које се појављује у 84,5% испитиваних култура;
- у 70% насиље се испољава када је супруг трезан, у 8,9% посматраних заједница када је у пијаном стању, а у 5,6% подједнако и када је пијан и када је трезан;
- у 45,5% култура главни разлог насиља над супругом јесте сумња у њену верност, односно љубомора;
- у 46,6% проучаваних друштава насиље над женом се окончава смрћу или озбиљним повредама;
- насиље над мужем је незамислива појава у 73,1% друштава, ретко се дешава у 20,2%, а често у само 6,7% испитиваних култура;
- убиство деце је изузетно редак облик насиља, али се у 78,5% заједница дешава искључиво у оним културама у којима постоји насиље над женом и физичко кажњавање деце.

Из ових података се може закључити да је насиље у породици раширена појава у већини региона света, да су жене најчешће жртве, а мушкарци извршиоци насиља у браку. (Наведено према: Жегарац, Бркић, 1988).

² Истраживање насиља над женама и криминалитета жена у Србији, извршено у Женском одељењу КПД Пожаревац, од стране активисткиња Групе за женска права и чланица Виктимолошког друштва Србије;

- истраживање „Насиље у породици – насиље у присуству власти“, које је у периоду од 1998. до краја 2000. године водила Група за женска људска права Европског покрета у Србији у сарадњи са Институтом за криминолошка и социолошка истраживања;
- истраживање убиства у породици, које су у периоду од 1993. до краја 2002. године, са форензичко-психијатријског и криминолошког аспекта, спровели лекари - неуропсихијатри Одељења за психијатријска вештачења КПД - болнице у Београду, проф. др Ратко Ковачевић и Бојана Кеџман;
- истраживање актуелне правосудне праксе у Београду и Нишу у односу према кривичном делу насиља у породици, које су, у периоду од јануара 2006. године до маја 2007. године, у оквиру пројекта „Насиље у породици – препрека развоја“, спровеле проф. др Слободанка Константиновић-Вилић и проф. др Невена Перушић;
- истраживање породичног насиља у градовима: Крагујевац, Аранђеловац, Топола, Јагодина и Пожаревац, чији су резултати презентовани у: „Насиље у породици: резултати истраживања“, аутора Гордане Митић, 2005. године.

облике искључивости. Узимајући у обзир чињеницу да и Србија, као посткомунистичко друштво, у периоду од последње деценије двадесетог и током прве деценије двадесет првог века пролази све фазе интензивних транзиционих промена,³ значајно је нагласити да су те промене везане за појачано раслојавање друштва, економске тешкоће, незапосленост, нестабилност, неизвесност и друштвени стрес, милитаризам, промене у родним (нарочито мушким) идентитетима, као и структуралну неједнакост (Николић-Ристановић, 2008:15).

У условима друштвене транзиције и рата долази до промена у свим областима живота, од макро до микронивоа, пре свега породице. Поремећени брачни односи, промењене родне улоге, економска несигурност и озбиљни поремећаји брачног и породичног живота били су значајан индикатор постојања услова за испољавање свих облика породичног, брачног или партнерског насиља. Истовремено, били су и снажан импулс за истраживање институционалних реакција и покретање друштвених механизма спречавања и сузбијања овог облика породичне патологије, али и активирање система заштите жртава.

Овај рад се бави идентификовањем начина и нивоа легитимног друштвеног одговора на породично насиље као криминолошки, социо-патолошки и безбедносни феномен. Он има за циљ да препозна, дефинише и анализира различите облике и специфичности реаговања појединих државних и друштвених субјеката у Србији, на плану спречавања и сузбијања породичног насиља, њихове квалитативне и квантитативне карактеристике, домете и резултате деловања и утицаја, али и мањкавости, недостатке и пропусте, са циљем да се, на основу резултата до сада спроведених истраживања породичног насиља и запажања жртава, а на бази међународних „добрих пракси“, пре свега тзв. *DULUTH пројекта*,⁴ конструише квалитетан комплексан модел ефикасног друштвеног реаговања на насиље у породици. Анализа обухвата државне и друштвене активности предузете у периоду од 1997. до 2006. године.

При томе ћу под *моделом или начином заштите*, подразумевати скуп или систем међусобно повезаних, законом прописаних и циљно усмерених активности одређених друштвених субјеката предузетих са намером да се оствари што боља заштита оних категорија лица чији је физички, психички или социјални интегритет директно или индиректно угрожен различитим облицима породичног насиља.

Истовремено, важно је напоменути да се у раду анализирају модели – начини *правног*, легислативног и легитимног реаговања државе у домену

³ О општим друштвеним условима видети у: Николић-Ристановић, В. (2008), *Преживети транзицију: свакодневни живот и насиље у посткомунистичком и постратном друштву*, Службени гласник, Београд.

⁴ The Domestic Abuse Intervention Project (DAIP) in Duluth, Minnesota - то је сложен програм координисане интервенције локалне заједнице у случајевима породичног насиља.

приватних односа у основној, базичној ћелији друштва – породици, наметнути обавезујућом снагом међународних конвенција којима је приступила, са посебним акцентом на заштиту права жртава и посебно рањивих категорија (жена, деце и старих особа). Поред тога, анализа обухвата и сегмент легитимног државног реаговања у домену *социјалне заштите* који се реализује делатношћу центара за социјални рад. И на крају, али подједнако важно, радом сам обухватила и анализу активности невладиних организација, односно *служби које се баве пружањем подршке и различитих видова помоћи жртвама* породичног насиља, пре свега због њиховог добровољног ангажовања претежно заснованог на волонтерском раду.

Анализом нису директно обухваћени други формални, друштвени субјекти који изграђују своје моделе заштите друштва од породичног насиља, као што су полиција или медицинске службе, јер би таква анализа далеко превазилазила обим овог рада.

Модел правне заштите

У домену правне заштите, све до 2002. године нису постојали адекватни правни механизми за спречавање и сузбијање насиља у породици. Међутим, захваљујући политичкој оријентацији друштва да свој правни систем усклади са међународним и европским правним стандардима и дугогодишњем систематском јавном заговарању и лобирању женских невладиних организација, у Србији је отпочео процес уобличавања институционалних механизма за борбу против насиља.

Први корак у изградњи кохерентног модела правне, законске заштите жртава породичног насиља и кажњавања насилника учињен је доношењем *Закона о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије*.⁵ Ступањем на снагу овог Закона *насиље у породици* инкриминисано је као посебно кривично дело (чл. 118а), чиме је установљена репресивна, кривичноправна заштита од насиља у породици. Чланом 118а предвиђено је следеће: „(1) Ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти живот или тело повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице, казниће се новчаном казном или затвором до 3 године. (2) Ако је при извршењу дела из става 1 овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година. (3) Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана наступила тешка телесна повреда или трајно и тешко нарушавање здравља члана породице или је дело извршено према малолетнику, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година. (4) Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана

⁵ *Сл. гласник РС*, бр. 10/02. Закон је почео да се примењује 9.3.2002. године.

наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.“

Модел правне заштите жртава насиља у породици дограђен је и чланом 194 новог *Кривичног законика* из 2005. године.⁶

Следећи корак у законском уобличавању механизма модела правне заштите од насиља у породици представља доношење *Породичног закона Републике Србије*⁷ (ПЗ РС), који је почео да се примењује 1. јула 2005. године. Овим Законом заокружен је систем заштите од насиља, тако што је законодавац изричито забранио насиље у породици и члановима породице признао право на заштиту од насиља у породици (чл. 10 ПЗ РС), регулисао превентивне, породичноправне мере заштите и услове под којима се оне одређују (чл. 197-200 ПЗ). Члан 197, ст. 1 ПЗ дао је општу дефиницију насиља у породици, према којој оно представља „*Понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице.*“ Члан 198 овог Закона прописао је и мере породичноправне заштите од насиља у породици, њихову сврху, суштину и таксативно их одредио.⁸ Закон је предвидео и уредио и посебан поступак по чијим се правилима поступа у парници која се води ради заштите од насиља у породици (чл. 283-289 ПЗ).

Квалитетан допринос уобличавању модела правне заштите дале су и одредбе *Закона о малолетним починиоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица*⁹ која се у кривичном поступку појављују у својству оштећених, док *Закон о кривичном поступку*¹⁰ садржи

⁶ *Сл. гласник РС*, бр. 85/05. Овај члан инкриминише насиље у породици:

- (1) Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.
- (2) Ако је при извршењу дела из става 1 овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године.
- (3) Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.
- (4) Ако је услед дела из ст. 1, 2 и 3 овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од три до дванаест година.
- (5) Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

⁷ *Сл. гласник РС*, бр. 18/2005.

⁸ Врсте мера:

1. издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности;
2. издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности;
3. забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености;
4. забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице и
5. забрана даљег узнемиравања члана породице.

⁹ *Сл. гласник РС*, бр. 85/05.

¹⁰ *Сл. гласник РС*, бр. 46/06.

одредбе којима се гарантује посебна заштита жртава и умањује ризик од секундарне виктимизације (Николић-Ристановић; Докмановић, 2008:862).

Презентованом моделу правне заштите жртава од насиља у породици недостају, у овом тренутку, предлози за измену *Закона о кривичном поступку* (одредбе о заштитним мерама), *Кривичног законика* (мере безбедности) и *Закона о оружју и муницији* (набавка и држање оружја и њихова веза са насиљем у породици). Чињеница је да законодавац још увек занемарује потребу за увођењем посебне заштите жртава од ватреног оружја када је оно у легалном поседу власника, иако су и студија Виктимолошког друштва о породичном насиљу у Србији из 2001. године и истраживање Аутономног женског центра¹¹ показали да се, у просеку између 2,8% и 7,4% физичких напада, као једног од облика насиља у породици, изврши уз претњу или употребу ватреног оружја.¹²

Неопходност доградње модела правне заштите од породичног насиља у Србији у овој области потврђена је и резултатима регионалног истраживања које је 2007. године спроведено под покровитељством SEESAC (*South Eastern and Eastern Clearinghouse for Small Arms and Light Weapons – Centar za kontrolu lakog i malokalibarskog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi*), а које је проценом степена повезаности легислативе у области набавке и поседовања оружја и насиља у породици, посебно указало на потребу поопштравања режима издавања и поништавања одобрења за набавку оружја ради ефикасније и потпуније заштите жртава насиља у породици и превенције овог вида насиља.¹³

Међутим, оно што недостаје постојећем моделу правне заштите од породичног насиља, а што истовремено и чини правни систем неефикасним, јесу јасне процедуре (интра и интерсекторски протоколи о сарадњи) за све службе у заштити од насиља, чиме би се стандардизовало поступање релевантних служби у овој области. Поред тога, нужно је усклађивање судске праксе и процедура, али и усаглашавање ставова студената према дефинисању казнене политике у случајевима насиља у породици. Наиме, примећена је, у различитим деловима Србије, различита казнена политика према извршиоцима кривичног дела насиља у породици. На југу Србије (подручја судова у Лесковцу, Врању, Нишу), као и у Војводини, за кривично дело насиља у породици изречене казне крећу се око границе максимума, тј. примењује се строжа казнена политика, за разлику од праксе судова у централној Србији и у Београду, где се изречене казне крећу ближе минимуму за исто кривично дело.¹⁴

¹¹ Истраживање *Насиље у партнерским односима и здравље* (2005).

¹² Истраживање *Насиље у партнерским односима и здравље* (2005).

¹³ Ibidem.

¹⁴ Закључци Националне конференције о борби против насиља над женама, одржане у Београду, 25. октобра 2007. године.

Модел социјалне заштите

Опште је познато да законодавство, сâмо за себе, није довољно да људе одврати од вршења кривичних дела насиља у породици. То нарочито важи онда када је реч о понашању са дубоко укореењеним (родно стереотипним) културним и религијским обичајима, односно, када је оно проузроковано тешким социјалним и економским околностима (Константиновић-Вилић, 2007). На то данас упућују и међународни документи, у којима се налази велики број превентивних мера које се захтевају или препоручују, а којима се промовишу и остварују женска људска права, пре свега право жена да не буду изложене ниједном облику насиља у породици (Мршевић, 1998). У прилог томе иде и препорука да се, мрежом државних и невладиних организација, обезбеди реализација комплексног система акција оснаживања жена и предузимања социјалних и економских мера којима им се обезбеђује независност у већој мери.

На микроплану, на нивоу породичних релација, конкретне видове помоћи у оквиру модела социјалне заштите у случају породичног насиља у Србији, пружају центри за социјални рад, као установе социјалне заштите које врше јавна овлашћења у области социјалне и породичноправне заштите. Територијално покривају подручја општина. Делатности центара су: социјална заштита, социјални рад и породичноправна заштита, а регулисане су *Законом о браку и породичним односима*,¹⁵ а затим *Породичним законом*¹⁶ и *Кривичним законом* одредбе које се односе на малолетне учиниоце прекршајних дела. Основни облици заштите који се пружају корисницима јесу: усвојење, старатељство, смештај у установу социјалне заштите или у другу породицу, додатак за помоћ и негу другог лица, помоћ у кући, дневни боравак, материјално обезбеђење, помоћ за оспособљавање за рад и друге услуге социјалног рада.

Према извештајима 158 центара за социјални рад, у 2006. години:

- покренут је 271 поступак за заштиту од насиља у породици;
- поднете су 184 кривичне пријаве за кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица (чл. 193 КЗ);
- подаци указују на пораст злостављања деце или, боље речено, његовог препознавања у односу на претходне године;
- према евиденцији, очеви су били злостављачи деце у око 43% пријављених случајева, а мајке у око 19%.¹⁷

Међутим, искуство жртава породичног насиља указује на незадовољство радом ових служби (Николић-Ристановић, 2002; Милетић-Степа-

¹⁵ *Сл. гласник СРС*, бр. 22/80, 11/88, *Сл. гласник РС* бр. 22/93, 25/93, 35/94, 46/95, 29/01.

¹⁶ *Сл. гласник РС*, бр. 18/05.

¹⁷ Из извештаја о раду социјалних центара, поднетог на Националној конференцији о борби против насиља над женама, одржаној у октобру 2007. године у Београду.

новић, 2004; Митић, 2005). Пре свега, у центрима широм Србије ради око 3.500 стручних особа – социјалних радника, психолога, правника, педагога и социолога.¹⁸ Њихов број је остао непромењен од 1991. године, иако се у међувремену број корисника разних облика заштите вишеструко увећао. Тешку ситуацију, у том погледу, добро илуструје пример Београда, где на скоро два милиона становника долази свега 390 стручних радника у центрима, што је недовољно, имајући у виду потребу у престоници¹⁹. Када би се испоштовали стандарди Стратегије о развоју социјалне заштите, усвојене у децембру 2005. године²⁰, у центрима би требало да буде бар два пута више стручњака.

Поред тога, проблем је и у недостатку координације. Не постоји међусобна усклађеност активности институција које се баве насиљем у породици, као што су полиција, центри за социјални рад, здравствене установе и установе образовања, осим на локалном нивоу у појединим општинама. Најнижи степен координације постоји управо између полиције и центара за социјални рад.²¹ Искуства жртава су показала да, због инертности, делатност центара за социјални рад још заостаје за не тако давно усвојеним решењима у области правне заштите од породичног насиља у Србији (Николић-Ристановић, 2002; Милетић-Степановић, 2004; Митић, 2005; Лукић, Јовановић, 2001). Та инертност је узрокована, између осталог, и традиционалним схватањем у појединим подручјима, да је породично насиље још увек проблем унутрашњих породичних релација, да конкретним мерама треба приступити тек кад се исцрпу сва друга средства и методи.

Институционално стање и показатељи рада социјалних служби сведоче да Србија, као држава, није повећала своје фондове за подршку социјалних служби које раде на проблему насиља у породици. Моделу социјалне заштите жртава од насиља у породици недостају и стратегије интервенције у локалној заједници, базиране на координацији и сарадњи са другим актерима и тзв. протоколи о сарадњи. На највишем нивоу није установљена институција, тј. државно тело, које би било задужено за имплементацију мера борбе против насиља над женама и децом у породици и које би усмеравало, координирало и помагало активности у оквиру поменутих модела заштите од породичног насиља.

¹⁸ Податак из извештаја о раду социјалних центара, поднетог на Националној конференцији о борби против насиља над женама.

¹⁹ Град Београд, Установе социјалне заштите, *Градски центар за социјални рад*, <http://www.beograd.org.yu/cms/view.php?id2448>, приступљено 15.2.2009.

²⁰ Стратегија развоја социјалне заштите представља заједнички програм Одељења за међународни развој Велике Британије (DFID) и Министарства спољних послова Краљевине Норвешке (NMSP), вредан око 5 милиона евра. <http://www.skgo.org/code/navigate.php?id=518>, приступљено 15.2.2009.

²¹ Један од закључака Националне конференције о борби против насиља над женама.

Модел пружања подршке и помоћи жртвама

Овај модел обухвата, у најширој основи, активности служби за жртве криминалитета у оквиру којих се пружа помоћ и подршка особама виктимизираним насиљем на радном месту и/или насиљем у породици, али и особама изложеним раличитим облицима виктимизације насиљем ван радног места или породице и кршењем људских права. Кроз рад ових организација константовано је да су насиљу изложене жене свих социјалних и образовних категорија. Ипак, службама за помоћ и подршку највише се јављају домаћице, незапослене и жене са нижим образовањем, а све су то категорије које су због економске зависности присиљене да трпе насиље и по двадесет-тридесет година. Већина је годинама злостављана, а многе од њих пре ће се помирити са својом улогом него одлучити да пријаве насилника, било због круте реалности, или још увек честе индиферентности бирократских институција (Ковачевић-Лепојевић, Радаковић, 2008).

У Србији је развој служби за помоћ и подршку жртвама криминалитета био условљен тенденцијом развоја цивилног друштва и женских покрета, али и организација за заштиту људских права 90-их година прошлог века, те су, у складу са тим, прве организације које су се залагале за права жртва, пружале емоционалну помоћ и информације женама и деци – жртвама насиља, а убрзо затим и правну, психолошку, финансијску, а понекад и медицинску помоћ и смештај (Николић-Ристановић, 2007).

Крајем 90-их година прошлог века подршку и помоћ жртвама пружало је 12 невладиних организација. Од тога, седам су биле женске организације и то: четири СОС телефона (у Београду, Краљеву, Нишу и Власотинцу), Саветовалиште против насиља у породици, НВО Сигурне женске куће, Инцест траума центар и Аутономни женски центар против сексуалног насиља. Поред њих, још неколико организација је пружало подршку женама жртвама насиља, али у склопу својих ширих активности. То су били: ИАН – Центар за рехабилитацију жртва тортуре, Центар за девојке, Група за женска права и Виктимолошко друштво Србије. Осим СОС телефона, све остале организације биле су везане за Београд. Већ 2000. године у Србији су постојала и два склоништа за претучене жене и оба су се, такође, налазила на територији Београда. Већина организација за помоћ жртвама превасходно се бавила насиљем у породици. Жртве насиља које су убиле насилника или извршиле друго кривично дело у вези са претрпљеним насиљем добијале су подршку једино од стране Виктимолошког друштва Србије. Ромске женске организације су се бавиле едукацијом и подизањем свести ромских девојчица и жена, укључујући и превенцију насиља у породици, али су ретко нудиле практичну подршку Ромкињама жртвама насиља.

Истраживање служби за жртве у Београду које је 2002. године спровело Виктимолошко друштво Србије (Миливојевић и Михаић, 2003, наведено према: Николић-Ристановић, 2007) идентификовало је постојање 21 невладине организације које пружају непосредну помоћ и подршку жртвама криминалитета, од чега је 15 организација пружало помоћ женама жртвама насиља. Ово је значајан пораст у поређењу са 1999. годином, када је свега 10 организација пружало помоћ женама жртвама у Београду, односно 12 у целој Србији. У овом периоду уочена је доста слаба понуда услуга за децу – жртве. Ово истраживање је показало да су у 2002. години постојеће службе за жртве и даље највише услуга нудиле жртвама насиља у породици, али је био приметан и пораст оних које пружају помоћ жртвама сексуалног насиља, трговине женама, као и деци и жртвама тортуре и кршења људских права. Резултати истраживања су показали и да је већина организација помоћ пружала жртвама више од једног облика виктимизације (Миливојевић и Михаић, 2003, наведено према: Николић-Ристановић, 2007).

Резултати истраживања имплементације међународних стандарда о насиљу у породици у Србији и истраживање Виктимолошког друштва Србије, спроведено 2006. и 2007. године, указују на даљи помак у развоју служби за жртве, и то на територији целе Србије, уз смањивање централизованости на Београд. Наиме, првим истраживањем утврђено је да су 2005. године у Србији постојала 24 СОС телефона за жене и децу жртве насиља у породици, 6 саветодавних служби, као и седам склоништа (три у Београду и четири у другим градовима – у Бору, Зајечару, Ужицу и Лесковцу). При томе, склоништа у Бору, Лесковцу и Зајечару заједнички су пројекти НВО и центара за социјални рад (Николић-Ристановић, Докмановић, 2006).

Значајан допринос развоју модела заштите жртава представљало је оснивање опште службе за жртве, 2003. године, у оквиру Виктимолошког друштва Србије. Ова служба пружа помоћ и подршку жртвама свих облика криминалитета, независно од њихових својстава и виктимизације коју су претрпеле. Од 2004. године Виктимолошко друштво је члан Европског форума служби за жртве, а то значи и обавезу придржавања принципа и стандарда који су дефинисани на европском нивоу (Николић-Ристановић, 2007).

Своје основне циљеве организације за помоћ и подршку жртвама остварују мултидисциплинарним приступом кроз примарну и секундарну превенцију. *Примарном превенцијом* се настоје сензибилисати институције система на проблеме насиља и његове последице, како би унапредиле друштвене инструменте за његово спречавање. Нарочито је важно рано откривање кризних ситуација у породици. Подједнако је важно и пробудити одговорност друштва на интервенције које би требало покренути у

самом зачетку, од васпитања у предшколским установама. *Секундарна* превенција одвија се кроз стручне разговоре са клијентима, социјално-терапијски рад, пружање правних услуга и теренске активности (Logar, 2005).

СОС телефону за жене и децу жртве насиља у Београду се, на пример, до краја 2007. године обратило око 30 хиљада жена и деце. Током те године било је 1.872 позива, од тога скоро пола позива било је изван Београда. Већина жена, на жалост, и даље се мири са насиљем које трпи и које оставља погубне последице по њихово психо-физичко здравље и живот, од настајања инвалидности до лишења живота. Ратови и актуелни социјални стресови, уз сиромаштво, који су друштво у транзицији пратили протеклих година, донели су још више породичног насиља.²²

Међутим, све што чине невладине организације, женске групе и разне службе за помоћ и подршку жртвама, још није довољно да би се адекватно одговорило на енормни раст породичног насиља у Србији и пружила заштита жртвама. Поред тога, динамика развоја програма за заштиту жртава далеко је спорија, а достигнути развој далеко испод оног у западним земљама.²³

Моделу комплетне и ефикасне заштите жртава од стране служби за помоћ, невладиних организација и женских група и систему координисане подршке недостаје:

- што већи број склоништа за жене и децу жртве насиља у свим крајевима земље;
- организовање рада СОС телефона у сваком месту;
- приступ специјализованим медицинским услугама;
- организовање стручних саветовања, програма обуке и подизања свести за судијски кадар, службенике органа за спровођење закона, правнике и медицинско особље, у циљу њихове сензибилизације за потребе жена и деце;
- дефинисање обавезног протокола за поступање полиције, медицинских и социјалних служби;
- обезбеђење програма рехабилитације и програма ненасилног решавања конфликта за насилнике;
- формирање служби за жртве при полицијским станицама, тужилаштвима или болницама;
- оснивање државног тела и фонда за жртве, и доношење закона о заштити жртава криминалитета (Николић-Ристановић, 2002, 2007).

²² СОС телефон за жене и децу жртве насиља, http://www.sos-telefon-beograd.org.yu/onama/o_nama.htm, приступљено 16.2.2009. год.

²³ Садашње стање у Србији не може се поредити са стањем сличних програма, на пример у САД 1986. године, односно 10 година након што су у овој земљи основане прве службе за заштиту жртава. Године 1975. је у САД било 23 програма за жртве, а 1986. године тај број је прешао 600. Такође, национална мрежа општинских служби за жртве у Уједињеном Краљевству има преко 17.000 волонтера и годишње помогне 1,5 милиона жртава (Николић-Ристановић, 2007).

Уместо закључка

Подаци добијени у истраживањима породичног насиља у Србији, спроведеним у периоду 1997. до 2006. године од стране невладиних организација, али и раније, почев од 1993. године, недвосмислено су говорили у прилог потреби за изградњом обухватног и ефикасног система правне заштите од насиља у породици, чију основу би требало да представља одговарајућа законска регулатива и обученост, пре свега полиције, (Николић-Ристановић, 2002:109), али и координисаност свих чинилаца у оквиру кривично-правног система и система породичне и социјалне заштите, уз сарадњу са неформалним организацијама и женским групама за помоћ и подршку жртвама породичног насиља. Дефинисање и доградња кохерентних модела заштите у свим сегментима (правном, социјалном, невладином, медицинском, полицијском) остаје друштвени императив на плану заштите жртава и обезбеђивања њихових права.

Уколико се закони, прописи и пракса не промене и усагласе, а иницијатива државе у погледу координисања и успостављања политике не буде приоритет, активизам и реаговање многих појединачних агенција и мрежа ће имати ограничен ефект, упркос великој посвећености многих појединаца који раде у њима.

Поред правних, требало би предузети и читав низ друштвених акција у циљу смањивања ризика коме су изложене злостављане жене, њиховог оснаживања, правилног информисања и едукације. У том смислу је посебно важно, у оквиру других модела заштите жртава, обезбедити склоништа за жене и децу, али и друге жртве породичног насиља, организовати групе за самопомоћ и информативне кампање, као и родно сензитивни третман жртава насиља, када се нађу у затвору због извршења кривичног дела (Николић-Ристановић, 2000:15).

Генерално, према препорукама међународних институција, потребно је интензивирати активности на истраживању и мониторингу породичног насиља у Србији. Прикупљање података још се врши парцијално и спорадично, без јасне стратегије и систематског и јединственог приступа, док мониторинг од стране државе не постоји. Уз то, истраживања насиља у породици која врше невладине организације не стимулишу се и не финансирају из државног буџета. Сигурне куће, склоништа за жртве, рад женских група углавном се помажу страним донацијама и новцем међународних агенција, а то свакако није сигуран и поуздан начин изградње кохерентних и синхронизованих друштвених модела заштите жртава у Србији.

Литература:

1. Walker, L., (1993), "The Battered Women Syndrom", U: R. J. Gelles and D. R. Loseke (eds) Current Controversies on Family Violence, London: Sage.
2. Жегарац, Н., Бркић, М., (1998), *Насиље у породици – могућност заштите и превенција, Насиље над децом*, Факултет политичких наука, Београд.
3. Константиновић-Вилић, С. и др., (2006), *Водич кроз систем породично-правне заштите од насиља у породици*, Аутономни женски центар, Београд.
4. Константиновић-Вилић, С. и др., (2007), *Кривично дело насиља у породици – актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, Аутономни женски центар, Београд.
5. Ковачевић-Лепојевић, М., Радаковић, Д., (2008), *Служба ВДС инфо и подршка жртвама: анализа рада у 2007. години*, Темида, бр. 3, стр. 79-96, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд.
6. Logar, R., (2005), *Austrijski model intervencije u slucajevima nasilja u porodici*, (превод и штампање Аутономни женски центар), Београд.
7. Лукић, М., Јовановић, С., (2001), *Друго је породица: насиље у породици – насиље у присуству власти*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
8. Милетић-Степановић, В., (2004), *Насиље у породици: начин производње насиља над женама у Србији крајем деведесетих*, магистарска теза, Филозофски факултет – Одељење за социологију, Београд.
9. Митић, Г., (2005), *Насиље у породици: резултати истраживања*. Центар за едукацију, комуникацију и истраживање Алтернативни круг, Крагујевац.
10. Nikolić-Ristanović, V., (1998), „Victims and Police in Belgrade“, International Review of Victimology, бр. 1. стр. 49-63.
11. Николић-Ристановић, В., (2000), *Од жртве до затворенице – насиље у породици и криминалитет жена*, Виктимолошко друштво Србије, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
12. Николић-Ристановић, В., ур. (2002), *Породично насиље у Србији*, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд.
13. Николић-Ристановић, В., (2007), *Развој служби за помоћ и подршку жртвама криминалитета у Србији*, Темида, бр. 2, стр. 5-11, Виктимолошко друштво и Прометеј, Београд.
14. Николић-Ристановић, В., Докмановић, М., (2006), *Међународни стандарди о насиљу у породици и њихова примена на Западном Балкану*, Прометеј, Београд.
15. Николић-Ристановић, В., Докмановић, М., (2008), *Заштита жртва*

насиља у породици и Закон о оружју и муницији, Правни живот, бр. 10, стр. 861-875.

16. Николић-Ристановић, В., (2008), *Преживети транзицију: свакодневни живот и насиље у посткомунистичком и постратном друштву*, Службени гласник, Београд.
17. Петрушић, Н., (2005), *Правна заштита од насиља у породици према одредбама Породичног закона*, У: „Заштита од насиља у породици у избегличкој и расељеничкој популацији у Републици Србији“, Мрежа хуманитарних правних канцеларија, Београд.
18. Tirelli, D., (2005), *Nasilje u porodici u praksi prekršajnih organa*, У: „Zaštita od nasilja u porodici u izbegličkoj i raseljeničkoj populaciji u Republici Srbiji“, Мрежа humanitarnih правних kancelarija, Београд.
19. Попић, С., (2007), *Службе за жртве у Србији: резултати истраживања*, Темида, бр. 2, стр. 13-28, Виктимолошко друштво и Прометеј, Београд.

Patterns of protection against family violence in Serbia

***Abstract:** Many researches of family violence in Serbia have indicated that this criminology phenomenon exists in Serbia in a wide range, but its real picture is hidden by the dark number of undenounced and unregistered criminal offences. Victims of family violence are, as indicated by results of researches, in the mainly, women and children. Consequences of family violence to physical, psychic and social integrity of victims are negative and far-reaching.*

Therefore, protection of society, and, first of all, of the whole family from this kind family pathology, represents the main goal of every community that respects its legal and social norms.

This paper gives a review of results of formal and informal social subjects' activities, that have been carried out in Serbia in the fields of suppressing and preventing family violence and more efficient protection of victims.

***Key words:** family violence, legal and social protection, victim services.*